

Czerwiakowski DySSERTACYA O Chirurgii

1791

DYSSERTACYA

O SZLACHETNOŚCI, POTRZEBIE, I UŻYTKU CHIRURGII
W POŻYCIU LUDZKIEM, W WOYSKU, PRZY POŁOGACH,
I W NAUCE LEKARSKIEY.

NA ROCZNY OBCHÓD JMIENIN
NAYIASNIEYSZEGO
K R Ó L A
STANISŁAWA AUGUSTA

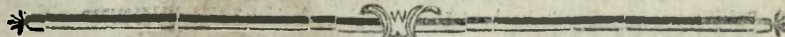
W SALI JAGIELLOŃSKIEY
NA POSIEDZENIU PUBLICZNEM SZKOŁY GŁÓWNEY KORONNEY

Dnia 12 Maia, Roku 1791.

Przez
RAFAŁA JÓZEFA CZERWIAKOWSKIEGO

C Z Y T A N A.

W K R A K O W I E

w Drukarni Szkoły Głównej Koronney.

**NON NOBIS NATI SUMUS,
SED PATRIÆ ET AMICIS.**

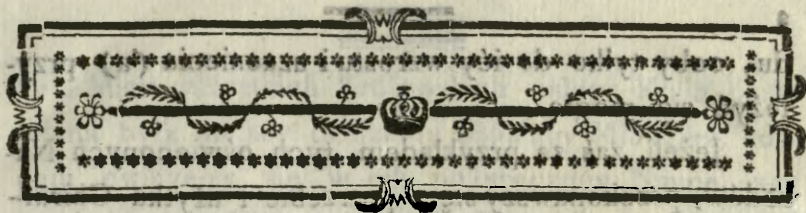
AB ARTIBUS AD LEGES .

STANISLAO. AUGUSTO.
E. VOTO. POLONORUM. REGI.
POPULI. AMICO.
UNIFORMIS. CIVIUM. INSTITUTIONIS.
AUCTORI.
RENATÆ. GENTIS. PARENTI.
FÆDERATISQUE. ORDINIBUS.
SALUTARIUM. LEGUM. CONDITORIBUS.
SACRUM.

STANISLAO AUGUSTO

STANISLAO AUGUSTO
E VOTO POPULORUM REGI
POPULI AMICUS
UNIFORMIS CIVIUM INSTITUTIONIS
AUCTOR
RENTAE GENTIS PARENTI
FEDERATIONE CONDITORE
SALUTARIUM LEGUM CONDITORE
S A C R E M

*Chirurgia non quidem medicamenta atque victus rationem
omittit, sed manu tamen plurimum præstat, estque e-
jus effectus inter omnes Medicinæ partes eviden-
tissimus.*

CORNELIUS CELSUS.

NIE można, zdać mi się, godnie i przyzwoicie
oddać powinnego hołdu Uszanowania, którego Szkoła
Główna Koronna, ma sobie za ścisły obowiązek dopeł-
niać w tym Uroczystym Obchodzie Imienia Najjaśniey-
szego KRÓLA STANISŁAWA AUGUSTA;
jak w Obliczu Twoim, Oświecona Publiczność mówi
o téj Nauce, która ma za cel ratunek uszkodzonego
nieszczęśliwemu a tysiącami w życiu przygodami
Ciała Ludzkiego: którey to Nauki założenie Panowa-
niu i Woli Tego Mądrego KRÓLA winniśmy.
Mówię tu o Nauce Chirurgij, Nauce, o której potrze-
bie i użytku oświecone w Europie Narody będąc prze-
konane, żadnego nie oszczędzają starania i nakła-
du,

A

du, coby tylko do iéy wzrostu i uzacnienia (a) przy-
łożyć się mogło.

Jeżeli zaś za przykładem tych oświeconych Na-
rodów, przekonawszy się o potrzebie i użytku Chirur-
gij, Rząd nasz Krajowy poszedł; tedy w przedsięwzię-
tym śródku, którego do upowszechnienia korzyści
po całym Kraiu z téy tak potrzebnéy Nauki, użył,
zdaie się innym przodkować; gdy rozkazał (b), aże-
by

(a) RIEGELS. *De fatis faustis & infaustis Chirurgiæ, nec non ipsi-
us interdum indissolubili amicitia cum Medicina, cæterisque studiis li-
beralioribus ab ipsius origine ad nosra usque tempora, Commem-
tatio Historica. Hafniæ 1788. Dedicat:*

CATHARINÆ II. IMPERATRICI MAGNÆ RUSSIÆ. JOSE-
PHO II. IMPERATORI ROMANO. FRIDERICO GUIL-
HELMO REGI BORUSSIÆ. FRIDERICO PRINCIPI
REGIS FILIO & HEREDI DANIÆ & NORWEGIÆ.

..... Literarum amicitiam magna colitis veneratione per-
gitis eodem favore, spretis & depulsis tenebris, omnes
Disciplinas Artesque sustentare & augere, quò Chirurgiam
ad summum honoris fastigium eexistis.

— JO: ALEX: Equitis de BRAMBILLA, *Oratio habita Vindobonæ, cum
nova Casareo-Regia Academia Medico-Chirurgica A. 1785.
Mense 8bri solemniter aperiretur.*

(b) Ażeby z nowo założonych przez Prześwietną Komisję
Edukacyjną w Akademii Krakowskiéy, Katedr Szkołę Lekar-
ską składających, na Kray cały rzeczywiste spływały użyt-
ki; J. W. JMŚC X. KOŁŁATAY dziś Podkanclerzy Koronny, a na
owiczas Rektór Szkoły Głównéy Koron: w R. 1783. na moie remon-
stracye podał, do Rady przy boku Najjaśniejszego Pana Nieustaią-
cécy, Notę, a w niej Proiekt: aby wszystkie Miasta Królewskie w
całym Kraiu, Uczniów na Nauki Lekarskie do Akademii
Krakowskiéy przysyłały. Jakoż Uniwersał z woli Najja-
śniejszego Pana, za zdaniem Rady Nieustaiącécy, w Roku
1784. wydany, tak mówi: "Wszystkie bez excepcyi Mia-

by z Miast wszystkich Królewskich całego Kraiu, przesyłana była do téy tu Szkoły Głównej Młodzież, końcem ćwiczenia się w tak pożytecznej Nauce, aby przez ten sposób po całym Kraiu na smutne przypadki, którym Ludzie w życiu swoim tak bardzo są podlegli, wszędzie doskonali znajdowali się Chirurdzy. Ten od Rządu naszego przedsięwzięty szrodek, dowodem jest czuły Jego troskliwości o zdrowie Miesz-

A 2

kań-

„ sta i Miasteczka Nasze Królewskie w Koronie, zaczyna-
„ iąc od Miast Naszych Rezydencyonalnych Warszawy i
„ Krakowa. nie spuszczać się na jakiegokolwiek bądź przy-
„ czyny, które żadne przyjęte nie będą, mają przystawie
„ Uczniów na Naukę Lekarską, do Szkoły Głównej Kra-
„ kowskiéy nie zawodnie na końcu Miesiąca Września Ro-
„ ku terażniejszego . . . Do téy Nauki Uczeń ma być
„ wybrany z tego samego Miasta, które łożyć na niego
„ będzie, ma mieć przynajmniej lat 15. i początki Edu-
„ kacyi w czytaniu, pisaniu i języku Łacińskim, chyba że-
„ by w którym Mieście nie znalazł się żaden z tą Eduka-
„ cya, na ten czas, wolno będzie wybrać i obcego, za-
„ bezpieczywszy mu Obywatelstwo, kiedy wydoskonalony
„ w Nauce Lekarskiej powróci. Zkądkolwiek zaś ten U-
„ czeń wybrany będzie, powinien w przód, w Aktach Mia-
„ sta podpisać submissya, iako po skończeniu Nauk, do te-
„ go Miasta, z kąd wysłany, powróci. . . A iako to roz-
„ rządzenie Nasze za zdaniem Rady ma za cel opatrzyć
„ Kraj dobrimi Lekarzami, Cyrulikami i Obywatelami, bez
„ nabycia tych Nauk za Granicą, tak, żeby w tym żadne-
„ go nie było zawodu, mieć chcemy, ażeby Szkoła Główna
„ Krakowska, podawała Departamentowi Policji co Rok w
„ Miesiącu Wrześniu Raport, o stanie, dochodach i wydat-
„ kach, powierzony sobie dla Uczniów Lekarskich Bursy,
„ a Miasta Nasze Królewskie, o surowych karach ostrzega-
„ my, jeżeli tego Uniwersału iak naysciślej nie dopełnią.

kańców, i godzien bydź stawiany za wzór innym do naśladowania Narodom.

Ale, ażeby tak zbawienny Rządu Zamiar zawiedzionym nie był, ażeby Publiczność pewny wzdarzonych smutnych przypadkach miała ratunek i pomoc; potrzeba, ażeby tak owi, którzy z woli Rządu przystąpi do téy Nauki przykładają się, iako i ci, którzy z własney ochoty do niéy się biorą, godnie życzeniu powszechnemu odpowiadali, potrzeba mówię, ażeby na prawdziwie użytecznych usposobili się Chirurgoów.

Chirurg, ażeby swojego powołania tak dopełniał, iak po nim wyciąga zamiar téy Nauki, ażeby nie tylko potrzebney w operacyach nabył zręczności, ale aby był biegłym w tych Umiejętnościach, które są w Chirurgii obiaśniającą go pochodnią; ma on nietylko starać się poznać dokładnie całą budowę Ciała Ludzkiego, Funkcye wszystkich tegoż Ciała żyjącego Części, Naturę choroby i części Ciała mającýy bydź leczoną, nie tylko mieć jasną znościomość zasad i rozlicznych swoiey Nauki śródzków, nie tylko własne a te niechybne czynić postrzeżenia; nie tylko sposobić się do owéy szczęśliwéy determinacyi, do prędkiego w nagłych przypadkach, gdzie wszelka zwłoka szkodliwą iest, ratunku; Słowem, nie tylko do tego wszystkiego, co w

téy

téy Nauce oświecić może iego rozum; ale nad to powinien on ieszcze starać się usilnie, o uformowanie swojego serca i obyczajów, równie mu do tego celu, iak i samé wiadomości potrzebnych. Potrzeba więc, aby miał serce przeniknione miłością Ludzi, z kąd rodzi się ow tak wielki, a w Towarzystwie Ludzkim każdéy osobistéy zasłudze, zaletę nadaiący przymiot, bydź użytecznym bez wyjątku każdemu; potrzeba aby wykorzenił zupełnie z serca swojego, iuż to ową srogość, któręy iest skutkiem nieznośne obchodzenie się z chorym, iuż ową zuchwałą dumę zbytniego o sobie rozumienia z pogardą innych, któręy ofiarą częstokroć pada cierpiący; iuż owe podłe i nie nasycone łakomstwo, ubiegaiące się tylko za blaskiem Złota, a głuche na skwierk nieszczęśliwego ubóstwa (c). Te to razem zebrane przymioty z strony oświecenia rozumu, i uformowania serca, stanowią dopiero podług mego przekonania, *prawdziwie użytecznego Chirur-*

ga,

- (c) PETRI PIGRÆI, HENRICI IV. Gall. Regis (hyriatri, Scholæ Parisiensis Decani, Epitome Præceptorum Medicinæ - Chirurgiæ: Parisiis 1612. Lib. I. p. 40. Chirurgus sit prudens, bonis moribus præditus, Naturæ amans & studiosus, promptus, aptus & manu paratus, sobrius & secretus, nec loquax, nec vanus, mansuetus, misericors, nec pecuniæ cupidus, nec exactor. PIET: PAOLO TANARON, *ſl Chirurgo Racoglitore moderno: in Bassano 1774. Tom: I. Cap: II.*

ga, iakiego dla pomocy i ulgi, cierpiący Ludzkości, Kraiowi żyć należy.

Jeżeliby zaś kto mi tu zarzucał, że mówić o moralności nie iest rzeczą moiego Urzędu, ten nie tylko nie widzi ścisłego związku, który między dobrem powszechném, i naukami zachodzić koniecznie powinien; nie tylko nie wie, że prawdziwy talent wiele traci ze swéy prawdziwéy wartości, gdy od obyczajów zalety nie ma; ale też nie zastanawia się nad tém, iak wiele nieczułość serca, grube obyczaje, w samém nawet dobrze-czynieniu nieszczęśliwemu człowiekowi powiększają przykrości. Mówić więc w przytomności Twoiéy Oświeconej Publiczności! przedsięwzięłem, o potrzebnych Chirurgia z strony rozumu i serca przymiotach, a co dopiero prawdziwie go użytecznym stanowi.

Zamiaru iednak tego nie mógłbym, zdaie mi się, dopełnić, gdybym nie uprzętnął pierwéy uprzedzeń (d), które są wielką wzrostowi i upowszechnieniu téy Nauki tak pożytecznéj zawadą, uprzedzeń, mówię, tym szk-

(d) THOMÆ LAUTH, *Medicinæ Doctõris Anat. & Chirurgiæ Professoris publici & ordin: Nosologia Chirurgica, in usum Prælectionum Academicarum: Argentorati 1783. Introductione:*

= JO: VAN. HORNE *Microtechnæ, seu methodicæ ad Chirurgiam Introductæ. §. VII.*

szkodliwszych im bardziéy zastarzałych, które potrze-
bną w Uczących się gaszą ochotę.

Nauczyło mnie doświadczenie, i czuję to mocno; przez lat dwanaście pracując w téy Szkole, od za-
szczepienia i dawania ciągle téy Nauki, przeciw ia-
kim i iak licznym uprzedzeniom walczyć potrzeba.—
Nie mogę, zdaie mi się, nigdzie skuteczniéy przeciw-
ko tym błędlwym a tak szkodzącym mówić mniema-
nióm, iako na tém miéyscu, które bydz powinno wol-
ne od wszelkich przesądów, będąc szczególnie po-
święcone Prawdzie.

Dowody, które na pokazanie potrzeby, użytku, i
zacności téy Nauki tu przywiode, nie na dobranych
i kunsztownie ułożonych słowach, ale na rzeczy sa-
mém gruntować się będą. Stawię więc potrzebę
Chirurgii w codziennych życia ludzkiego przypadkach,
stawię ją na wojnie, stawię przy połogach, stawię na
koniec każdemu Lekarzowi wielce użyteczną. Z oka-
zaném pod temi względami potrzeby Chirurgii, każdy
o konieczności gruntownego w niéy się doskonalenia,
i o Szlachetności iéy sądzić będzie, a tem iuż samém
odpowie sobie na zarzuty dążące poniżać tak zba-
wienną Naukę.

Chi-

Chirurgia, owa to istotna Część Medycyny (e) podług swego *Greckiego* pierwiastku znaczy *Ręko-działanie*; ale *Ręko-działanie* nader Szlachetne (f), bo za cel mające samego Człowieka, i iego nie oszacowane dobro, a to iest: Zdrowie. Ludzie nieprzyjaźni téy Nauce, dla tego że iéy nie znali, albo ją sobie przykrzyli lub mierzli, cały swóy na iéy upodlenie wymierzony zarzut, na tym zasadzali dowodzie, że słowo *Chirurgia* z *Greckiego* *Jezyka* *Ręko-działanie* znaczy; i tak tę *Umiejętność* z siebie tak szacowną i pożyteczną, z téy iedynie przyczyny, umieścić starali się w klasie *Rzemioł* roboczego raczéy *Mechanizmu*, niż: dowcipu wyciągających (g): *Operacje* ¹

(e) PETRI PIGRÆI *Epitome Præceptorum Med: Chir: L. 1. p. 8.* Chirurgia prima est Medicinæ Pars, non eo tantum, quod sit antiquissima, primumque inventa, sed quod, pars illius sit perfectissima, certissima, imprimisque necessaria: quæ quod cæteræ partes præstare nequeunt, efficiat: cujus effectus certus sit & evidens, & ad ejus prudentem ac salutarem opem, permulta morborum genera, etiam imprimis & promptissimis remediis confugere soleant.

(f) P. DIONIS, *Cours des operations de Chirurgie, Preface* p. 2.
= AMBROGIO BERTRANDI, *Chirurgo di S. M. il Re di Sardegna, Professore di Chir. Trattato delle operazioni. Chirurg.* Torino: 1770. p. 44.

(g) GIRODAT, *Recherches Critiques & Historiques sur l'origine, sur les divers états, & sur les progrès de la Chirurgie en France: à Paris 1744. p. 31. ... De tous les Arts, qui sont les plus dignes de notre estime, il n' en est aucun, qui mérite plus de privilèges, que la Chirurgie. Ce seroit avouer une ignorance grossiere, que d'avancer qu' elle ne demande que*

racye Chirurgiczne, lubo ręką wykonywane bywają, ale ręką przez głębokie rozumu zastanowienie prowadzoną. Inne iakieżkolwiek Nauki i Kunszta zaszczyt swoy biorą, z celu, użytku, dowcipu Wynalazcy lub o-

B

so-

l' adresse des mains. La Chirurgie exige des connoissances curieuses & intéressantes qui lui servent de base; elle établit des principes qui naissent d' un long enchainement de vérités. L' application de ces connoissances & de ces préceptes, est aussi variée que les maladies mêmes & leurs accidens. C' est donc l' esprit & la raison la plus éclairée qui dominent dans notre Art, & qui en sont les fondemens. . . . Ce n' est pas seulement cet usage qui relève le mérite de la Chirurgie: elle est féconde en préceptes lumineux qui résultent d' un assemblage de vérités physiques; ces préceptes, fruits heureux du génie, sont fondés sur les causes des maladies, sur leurs rapports, sur la connoissance des remèdes & de leur activité. Puisque nos maux sont liés à toutes les causes qui nous environnent, l' Art qui combat ces causes si étendues, doit les embrasser, & par conséquent doit puiser des principes dans toute la nature. Or, si l' étude de ces principes attire à ceux qui les développent, l' estime des esprits les plus dédaigneux, l' usage infiniment difficile de ces mêmes principes, peut-il deshonorer? Mais toutes ces connoissances ne sont que les élémens de la Chirurgie. L' esprit qui les a saisies doit prendre de là son essor; c' est à l' aide de ces connoissances qu' il doit former les règles de l' Art, les étendre, les resserrer, les combiner, en retrouver de particulières dans des accidens particuliers se frayer de nouvelles routes à travers des difficultés impévues & compliquées. . . . La Chirurgie n' est donc pas un Art servil qui ne demande que des modeles; elle est un Art qui doit plus à l' esprit qu' aux mains dans presque toutes ses opérations; elle ne peut donc être un Art mécanique qu' aux yeux du préjugé; disje, intéressé. . . . préjugé pernicieux, digne de l' envie & de la jalousie qui l' ont produit. Pour le combattre, les loix viennent au secours de la raison; elles n' ont pas voulu que le caprice ou l' ignorance decidat du rang de la Chirurgie;

sobliwości wynalazku; Chirurgia zaś, prócz téy wspólnéy wszystkim innym zalety, bierze ieszcze nayszlachetniejszy swój zaszczyt, z samego przedmiotu, około którego się bawi; (h) i gdy innych wielu Umiejętności i Kunsztów célem iest, zadziwić, zabawić, lub dogodzić imaginaryynym częstokroć człowieka potrzebom; Chirurgii iest, zgoić, zaleczyć, uzdrowić i onegoż od śmierci oswobodzić, i tak wszystkie świata tego obiektu uczynić mu miłe i użyteczne, które w przypadku śmierci niczem się dla niego stają.

Nie

elles l' ont associée à la Science des Loix, à la Médecine, à la Peinture; elles l' ont placée expressément parmi les Arts libéraux: des mains nobles ne seront donc pas avilies par cet Art, puisqu' il est digne d' elles, puisqu' elles y trouveront même du relief, des honneurs, des exemples illustres. La même autorité qui donne les Titres de noblesse, assure donc la dignité de cet Art, laquelle d' ailleurs ne pouvoit être douteuse que pour des esprits aveuglés par les préjugé.

(h) P. DIONIS, *Cours d' Opérations de Chirurgie, à Paris. 1740. des opérations en général, Première Démonstration. p. 2.* En effet cette Profession s' occupant toute à la conservation & au rétablissement de la santé de l' homme, le chef-d' oeuvre le plus accompli de l' Univers, ne doit-on pas convenir qu' elle est autant au-dessus des autres emplois, que son objet est préférable au reste des êtres, & sa fin aux plus grands desseins qu' on se puisse proposer? Pour peu aussi que l' on réfléchisse sur les puissans secours qu' on tire tous les jours de ce grand Art qui n' agit que sur des principes sûrs & manifestes, on sera bien-tôt convaincu que rien n' est plus utile dans un Etat que de bons Chirurgiens.

Nie myślę ja tu pochwały Chirurgii z iéy dawności (i) wywodzić, ani też wyszukiwać, czy Medycyna iest dawniejszą od Chirurgii, czy obydwie równie odległą szczygą się Starożytnością, ani tego, czy *ESKULAPIUSZ*, *PODALIRIUSZ*, i *MACHAON* samą tylko bawili się Chirurgią, czyli też leczeniem wewnętrznym zatrudniali się chorób; czyli pierwsi Ludzie pierwéy zewnętrzny niż wewnętrznym podlegali uszkodzeniom? takowe albowiem badania, mam po większéy części za bezpożyteczne, zwłaszcza, gdy źródło, z kądby można na potwierdzenie téy lub owéy opinii, czerpać dowody, w baiecznych czasów zagubia się dzieiach, a do tego, pewne nawet docieczenia względem prawdziwéy iednéy nad drugą Starożytności, nic by użytecznego stanowić nie mogły; deczyza w téy mierze samym by tylko stronniczym Duchóm, i umysłom

B 2

bar-

-
- (i) O dawności Chirurgii między innemi piszą:
 = *CORNEL. CELSUS Lib. VII. Praefat. n. 6.*
 = *JO: ZACHAR: PLATNER Medicinae Doctor & Professor Lips: Dissertatio de Chirurgia Artis Medicæ Parente.*
 = *PETR: PIGRÆUS Epitom: Med: Chir. Cap. 1. p. 3.*
 = *JO: VAN HORNE Microtechn. Proem. p. 314.*
 = *LAUR. HEYSTER Institut: Chirurg: Tom. 1. Introducť: § VI.*
 = *CHARSI. PÖFFERS Anfangsgründe der Wundarzneikunst. Erfurt. 1770. Einleitung §. 2.*
 = *AD: CHARSI: AN: PÖFFERS KÖNIGL: PREUSS: dritten General, Chirurgus. Unterricht für die Unterwundärzte bey Armeen, besonders bey dem Königlich: Preussischen Artilleriecorps. Berlin. 1782. p. 252.*

bardzo szczerpłemi wiadomości granicami okryślonym, pochlebiać mogła: To iednak pewna, że przed, i za czasów HIPOKRATESA, leczenia i goienia Sztuka iednę tylko składała Naukę (k), i sprawowana była od nayo-
 świeceńszych po Narodach Ludzi, iacy byli Filozofowie (l): sam nawet HIPOKRATES, Sztuką leczenia i goienia zatrudniał się (m); Jego pisma zawierają w sobie

(k) VAN HORNE: *Ibid.* p. 314. 414.

= RIEGELS *Ibid.* p. 48.

= PORTAL, *Lecteur du Roi, & Profefs. de Médecine au Collège Royal de France, Histoire de l' Anatomie & Chirurgie contenant l' origine & les progrès de ces Sciences: avec un Tableau Chronologique des principales Découvertes, & un Catalogue des ouvrages d' Anatomie & de Chirurgie, des Memoires Academiques, des Dissertations insérées dans les Journeaux, & de la plupart des Thèses qui ont été soutenues dans les Facultés de Médecine de l'Europe. à Paris. 1770. Préface p. XXXII.* Dès son origine, la Chirurgie fut intimément unie à la Médecine: la même main ordonnoit & exécutoit l' opération: les premiers Grecs, jusqu' à Hipocrate, ont indistinctement cultivé ces deux Arts, & ils en tiroient des secours mutuels: l' on voit en lisant leurs Ecrits, que les connoissances qu' ils avoient en Chirurgie, les éclairoient sur la pratique de la Médecine, ou au contraire, qu' ils mettoient à profit leurs lumières en Médecine, pour pratiquer la Chirurgie.

(l) AUR. CORNEL. *CELSUS Medicinæ Lib. 1. Præfat. n. 25.* Primoque medendi Scientia, Sapientiæ pars habebatur: ut & morborum curatio, & rerum naturæ contemplatio sub iisdem Authoribus nata sit. . . . Ideoque multos ex Sapientiæ Professoribus peritos ejus fuisse accepimus; Clarissimos vero ex his Pythagoram & Empedoclem & Democritum. hujus autem Discipulus Hippocrates Cous &c.

(m) AUR. CORN. *CELSUS Med. Lib. VI. Præfat. Chirurgia. . . magistram ab illo Parente omnis Medicinæ Hypocrate, quam a prioribus exulta est.*

bie wiadome tamtym wiekóm prawidła (n) tak Chirurgii iak i Medycyny. Dopiero to około czasów CELSA zaczęła się nieszczęśliwa Epoka oddziału Chirurgii od Medycyny, a z tąd wynikające między Lekarzami i Chirurgami niezgody (o) i niechęci. By-

(n) GERARDI BARON: de VAN SWIETEN, *Augustissimorum Imperatoris, & Imperatricis a Consiliis, Archiatri Communis, Inchoyæ Facultatis Medicorum Viennensium Præsidis perpetui, nec non Academiæ Regiæ Scientiarum, & Chirurgiæ Parisiensis, Institutu Bononiensis, & Literariæ Incognitorum Membri. Commentaria in omnes Aphorismos HERMANNI BOERHAVE de cognoscendis & curandis morbis Tom. I. de Vulnere in genere. Postea quidem in tres partes Medicina diducta est; ut una esset, quæ victu, altera, quæ medicamentis, tertia, quæ manu mederetur. Nec tamen ideo Chirurgia a Medicis neglecta fuit. Medicinæ Parens Hypocrates pulcherrima de Vulneribus capitis, de Ulceribus, Fistulis, Fracturis, Luxationibus; posteris reliquit: nec perfunctorie hæc tractavit, sed machinas & modos reponendi luxata & fracta membra descripsit satis diffuso sermone. vid. HYPOCRAT: Opera c. Ann. Foesii, de Officina & Officio Medici Sect. VI.*

(o) JO: ZACH: PLATNER *Med: Doct: Institutiones Chirurgiæ Rationalis tum Medicæ tum Manualis in usum Discipulorum. Prolegomen: § 6. 22.* Optandum est, ut illa acerrima & ex inimicitiiis orta controversia, quæ in Gallia inter Medicos & Chirurgoſ agitatur, tollatur. Fungantur utrique suo officio. Medici majorem diligentiam adhibeant ediscendis rebus Chirurgicis, sine quarum notitia nec Chirurgicis Curationibus præesse, nec aliorum morborum causas, ut decet, nosse queunt. Chirurgi desistant ab illa arrogantia, qua omnium periculosissimorum morborum curationes, nec iis exceptis, quæ in internis Corporis partibus consistunt, sibi sumant. Utrumque ægrotantibus sæpe perniciosum & funestum est. Vo untatum, Consiliorumque facilis consensio est inter expertum prudentemque Medicum, & modestum rerumque suarum peritum Chirurgum. Intolerabilis Medico est Chirurgorum sæpe ignorantissimorum inconsiderata temeritas, arrogantissima de rebus suis pervasio, & odiosa alienæ doctrinæ affectatio. Nec minus molesta est cordato Chirurgo Medici inurbani rudis ac indocti imperiosa dictatura.

to jednak na ten czas jeszcze wielu, którzy z całej obszerności téy Nauki tyle wykonywali, ile umieli; mowi albowiem sam CELSUS (p) *Chwałę tego, który ze wszystkiego najwięcëy umie*: Nieszczęśliwy ten oddział dla przykrości podobno i wstrętu ręko-czynności Chirurgicznych, upowszechniany, a dochowany przez czasy następne, sprawił z wielkim dla Narodu Ludzkiego uszczerbkiem, że Chirurgia zostawiona była, w rękach samego pospolitego, a ciemnego Ludu, przez co w upodlenie naprzód, a potém i w zaniedbanie (q) poszła; co tém bardziëy zadziwiać by każdego powinno, im iaśniëy widziëć się daie, że Chirurgur-

-
- (p) CORN: CELSUS *Lib. VI. Proem.* Ego eundem quidem hominem posse omnia ista præstare concipio; atque ubi se diviserunt, eum laudo, qui quam plurima percipit.
- (q) PORTAL; *Lect. du Roy, & Professeur au Collège Royal de France, Prof. d' Anatomie: Histoire de l' Anatomie & de la Chirurgie: contenant l' origine & les progrès de ces Sciences: à Paris. 1770. p. 135.* La Chirurgie leur dut quelques découvertes, Cependant cette Fille aînée de la Médecine tomba dans le discrédit & le mépris: il y eut une espece de deshonneur attaché à cette profession: Les Médecins regardoient comme au-dessous d' eux de faire les opérations Chirurgicales, c' étoient les esclaves qui étoient chargés de ce soin: il y avoit même certaines parties du corps sur les quelles on n' en pratiquoit pas. Une pudeur mal-fondée les en empêchoit & les leur faisoit envisager comme abominables.
- ⇒ RIEGELS. *de Fatis faustis & infausis Chirurgiæ Comm. Hist.* p. 120.
- ⇒ VAN HORNE. *Microtechnie.* p. 323.
- ⇒ GIRODAT. *Recherch. Crit. & Hist.* Tom I. p. 410.

rurgia w codziennych życia zdarzających się przygodach, naywidoczniejszą pomoc i ratunek dawać zwykła.

Jeżeli uważając, iak często, i iak wielu chorobóm podlegają Ludzie, nikt o potrzebie Nauki Lekarskiéy nie wątpi; tém bardziéy o potrzebie Chirurgii wątpić nie powinien: Bo, iż tu nie wspomnę, że sama nawet Medycyna prawie nigdy, osobliwie w leczeniu cięższych chorób, bez pomocy Chirurgii obeysdź się nie może (r); Jeżeli dosyć często Ludzie wnątrznemi Chorobami trapieni bywaią; daleko ieszcze częściéy podlegają zewnątrznym; bo i powierzchnia ciała, na usterk rzeczy nas otaczających iest bardziéy wystawiona, i więcéy znajduie się takich, którzy ze sposobu i stanu życia swojego, bardziéy narażać się muszą na przypadki Chirurgicznego potrzebujące zaradzenia; ieżelić nie rzadko zdarzają się choroby, któreby bez pomocy Lekarza zniesione bydź nie mogły; tedy Chirurgiczne ledwie nie wszystkie (wyiąwszy nie wiele, i to maléy wagi) saméy Naturze zostawione bydź nie mogą, ale ręki umieiętneho i sprawneho Chirurga koniecznie wymagają.

zwi-

(r) P. PIGRÆI, *Epitome Præceptorum Medicinæ-Chirurgiæ. Lib. 1. p. 8.*

Nader rzecz smutna, ale prawdziwa, iż niemasz w żadnym prawie stanie Człowieka, któryby sobie mógł pochlebiać, że nigdy na niego nieszczęśliwa nie padnie przygoda, i że się nie stanie godnym politowania kaleką, a zatem nikt śmiało i z pewnością mówić nie może, że w życiu swoiém nigdy ratunku od Chirurga potrzebować nie będzie. Klasa atoli owa nayliczniejsza Ludzi, która w pocie czoła swojego pracując, służy nam wszystkim do zaspokojenia pierwszych potrzeb naszych, Klasa (mówię) tak użyteczna pracowitych Rolników, przez stan swój i rozliczne, a te ciężkie swéy pracy rodzaje, ty'om nieszczęśliwym przypadkóm zerwania się, upadnienia, zwichnienia lub złamania członków, sfluczenia ich narzędziami, których w pracy swéy używa, nie ostrożnym ich obrotem, zranienia się, i tysięcznym innym podległą będąc, nayczęściéy ratunku od ręki i sztuki Chirurga wyciąga, który przywracając im władanie członkami nieszczęsnym przypadkiem nadwreżonemi, usposabia ich na nowo do prac nayużyteczniejszych dla całej Społeczności.

Zdaie mi się; że opuściłbym na pochwałę Chirurgii rzecz istotną, gdybym tu zamilczał o pewności (s)
od

(s) JOAN: VAN HORNE, *Anatom. & Chirurgiæ apud Batavos*

od niéy używanych śródków, które ona na ule-
czenie uszkodzeń zewnętrznych podaje. Nie trzeba
nam w téy mierze badać się o zdanie CELSA, który
iż z tąd naywyborniejszą Lekarskiéy Nauki mianuie
częścią, dodając, iż iéy skutek jest naywidoczniey-
szy, dla tego, że wystawia nam przed oczy, choroby
ich przyczyny, i co tylko ręce i narzędzia na ciele
Ludzkiém dobrego wykonać (t) mogą; bo się to w o-

C

czach

Professoris. Opuscula Anatomico-Chirurgica, cum annotationibus Recentiorum in Anatomicis pariter, ac Chirurgicis industriam patefacientibus, adaucta, Studio & opera Joann. Guiljelmi PAULI Anatomi & Chirurgi Professoris Publici. Microtechnie seu methodica ad Chirurgiam Introductio p. 316. §. 3. Si certitudinem desideres, atque effectus evidentiam, iterum vocabo CELSUM ad partes, qui in Proemio Lib. I. & VII. sic ait: Cum in aliorum morborum curationibus dubitari possit secunda valetudo Medicinæ, an Corporis beneficio contigerit, in hac tamen parte, quæ manu curat, evidens est.

= PIGRÆUS. HEISTERUS. DIONIS. *Ab AQUA PENDENTE.* HEUER-MANN, HAMILTON, &c.

(t) P. PIGRÆI, *Præcept. Med. Chir. Lib. 1. Cap. 1.* Chirurgia igitur inter cæteras Medicinæ partes ita perfecta est, tam clara, præstans & necessaria, ut sane inter cæteras omnes dignitate & utilitate multiplici & quotidianæ excelleret, nisi, quemadmodum ait HYPOCRATES, eorum, qui eam exercent, plerisque omnibus cognita ignorantia, hebesque & caecum judicium in hominum contemptum eam adduceret: ut non reliquis solum Medicinæ partibus præstet; sed Naturam interdum ipsam superet. Quæ causa est, cur Chirurgus his tot, tantisque rebus instructus, Naturæ Minister non solum dicatur, sed Adjutor & præcipuus Artifex: veluti, quum luxata aut fracta membra in pristinum, locum statumque restituit, ossa quæ cerebri membranas lædunt, e capitis vulneribus extrahit, sanguinis fluxionem sistit, nervum convulsionis tollendæ gratia ascin-

czach wszystkich przez codzienne prawie doświadczenia samo okazuje: Niech *n. p.* rana zadana śmiertelne krwi płynienie sprawi, Chirurg ie zastanawia i ranionego od śmierci ocala: Niech czaszka głowy strzaskana, albo krew z naczynia przerwanego nad mozgiem wytrysła, iuż iuż nad śmierci przepaścią zawiesi, Chirurg podniesie czaszkę, krew wytrysłą wyprowadzi i życiu człowieka przywróci: Niech udławionemu zapalone w gardle części widoczném udużenia niebezpieczeństwem grożą, Chirurg Krtań otwiera, drogę powietrzu robi, a tak życiem obdarza tego, który już był pozbawiony słodkiej jego nadziei: Niech smutne ślepoty kaleństwo przyjemnego człowiekowi zabrania światła, Chirurg zdeymnując Kataraktę wzrok mu pożądaný przywraca, i dla ustawicznój ciemnoty, Świat iuż, (że tak powiem,) przed nim zamknięty, na nowo otwiera. Niech się u-

dit, carnis superfluitatem ex ulceribus eradit, empyemata spiritus nostros suffocantia aperit, Materiam, quæ abscessus, quos Natura per se evacuare non potest, generat, exitum facilem præbet, & sexcentas ejusmodi urgentes, ac necessarias curationes efficit, sine quibus morbi nullo modo curari possunt; utpote, qui nec in Naturæ, nec in ullarum aliarum Medicinæ partium potestate siti sint, præterquam in Chirurgi necessarij, imprimis, Medici, Arte & industria, quæ Naturæ laboranti quamprimum succurrere novit.

= HIERONYMI Equitis ab AQUA PENDENTE, Medici, Anatomici, & Chirurgi, nec non in celeberrimo Patavino Gymnasio Professoris supraordinarij, Opera Chirurgica. Patavii, 1647. Part. II. De Operationibus Chirurgicis p. 4.

rodzi Dziecię z pęcherzem lub siedzeniem zamkniętym, z językiem przyrośłym, lub powiekami i nozdrzami zrosłemi; Niech tym, lub podobnym podlega smutnym przypadkóm, jeżeli mu Chirurg wcześney od swéy ręki pomocy nie użyczy, jeżeli członków tak błędnie zrosłych nie rozdzieli, kanałów tak do utrzymania życia potrzebnych, nayspieszney nie otworzy, pierwszy jego oddech stanie się ostatnim, i zchodząc ze świata będzie musiało, na który dopiero co przyszło. Obraz oczywisty tego wszystkiego, mieć będzie kazdy, ktokolwiek tylko rzuci okiem, na Szpitale i Lazarety, gdzie wszystkie słabości i kalectwa ciała Ludzkiego bywają składane; w mieyscach tych, które częścią troskliwa o ratunek ludu Zwierzchność, częścią partykularnych Osób litością przeiętych tkliwa czulość wystawiła, i wyposażać starała się gorliwie; aby tam ubogi nędzarz, wiekiem, chorobą, lub nieszczęśliwą przygodą zwałony, pewne znajdował schronienie. Tam to Chirurgia z Medycyną wzajemnie sobie podając ręce, niosą ratunek, i sinutne te ofiary, ile bydź może, wrywają od śmierci.

Lecz Teatr, gdzie oczewista Chirurga potrzeba, i dzielny przez niego nieszczęśliwym dawany ratunek, nayiasniéy okazać się może, jest plac Żołnierskiéy Potrzeby. Gdy niezgoda Monarchów zapaliwszy wojny, krwawe

Narodóm zadanie plagi, i stawia rodzaj Ludzki, na przeciw samemu sobie uzbroiony, w okropnym widoku, w jakim żaden rodzaj Zwierząt nigdy widzianym nie bywa; albo, gdy napaść chciwego cudzych łupów, lub zaboru Kraiu Sąsiada, przymusza spokojnego Obywatela, bronić granic swojej Ojczyzny, i nieść krew i życie na jej obronę i całość; abyśmy iasnie widzieć mogli, iak też użyteczny jest wtym razie Chirurg, przenieśmy się myślą na ten plac krwawey bitwy. Już tam rzesiste strzelb pioruny ustały, iuż mgły dymów ćmiące widok rzezi rozeszły się, a wyiaśnione powietrze, widzieć dozwala, na miejscach gęstych szeregów, tu i owdzie trupy przywalające konających i niedobitych; oderwane ręce i nogi leżą poszarpane przed oczyma tych, których były częściami; iednych głuche ięki, drugich przerażające wrzaski, innych smutne stękania, i proźby o dobiecie, wskrós przenikając, trętwią czulego Widza. Alić przybiegają zewsząd Pociaszyciele Ludzkości Chirurgdzy, a obeyrżawsz się na wszystkie strony, aby rozetnać przy życiu pozostałych, rzucają się spieszno do wydobyć ich z pod stósów plac bitwy zapełniających. Żadney oni tam nie czynią różnicy, po między Wfpółobywatelem, a nieprzyjacielem, między możniejszym i ubogim, wszystkich ratują, bo wszyscy są Ludzie, i wszyscy cierpią, a oni

oni bolejący Ludzkości służyć poświęcili się. Spieszą Walecznym Kraiu Obrońcom bolu srogości ulżyć, i wczesną pomocą przy życiu ich utrzymać, a przeto do powtórnego Oyczyzny swęj bronienia, lub w innęj ięj sprawie stawania mężnie, usposobić na nowo; gdy zaś niektórych z nich srogość ran odebranych jest tak wielka, że inż zachowanemi przy życiu bydz nie mogą, Chirurg ubiegając się z czułością serca do ich ratunku, tę im przynajmnięj umierającym, ostatnią przynosi pociechę, że nie dla niewdzięcznego Kraiułożyli swe życie.

Tu czas i obszerne ma pole Chirurg, pokazać, użytek swęj Nauki, prędkie a przyzwoite ięj przy stosowanie, czułość swojego serca, przytomność umysłu i sprawność ręki, gdy mu przychodzi, iednym, krew upływającą zastanawiać, drugim, dobywać z głębokich ran żelaz i ołowiu, innym składać pogruchotane kości; zszywać krwawemi szwy, poszarpane żyjącego ieszcze ciała części, otwierać z gwałtowności wylewu humorów powstałe wzdęcia ciała, przeszkadzać puszczadtem, śmiertelnemu krwi burzeniu, i posilającemi ożywiać Lekarstwy na pół inż znikłe siły niedobitków; i tym sposobem wracać dobrych Obywatelów Oyczyźnie, odważnych, mężnych, a doświadczonych Obrońców Kraiowi: W takowym czasie

ie-

ie ten Chirurg więcéy przysługi Ludzkości i Oyczy-
 znie oddaie, niż tyle, częstokroć siebie tylko Kochają-
 cych Osób: a zwłaszcza, gdy się zastanowiemy, że ta-
 kowi cierpiący Ludzkości Pomocnicy, za prace w tym
 rodzaju podjęte, i trudy od obowiązku tego nie od-
 dzielne, w pośród tak ważnych usług, sami swe wła-
 sne tracą życie, drudzy kalectwo, długą niedoleżtwa
 chorobę, alboliteż i Szpital odnoszą w zysku; inni,
 za tak zbawienne usługi, z natury swojej popolicie i
 sobie przykre, i choremu nieznośne, zamiast słusznie
 zasłużonéy i zwyktéy nadgrody, bezwzględne często-
 kroć odbierają od niewdzięcznych gorycze (u), a
 ofia-

(u) *U. J. ULMICH WJEGUENS, der Weltweisheit, Arzneygelahrtheit, und
 Wundarzneykunst Doctors S. R. N. in Preussen bestallten General-Chir-
 rurgi. Anweisung zur ausübenden Wundarzneykunst in Feldlazarethen. Gloz-
 gau. 1763. I. Abschnitt. Allgemeine Pflichten eines Wundarztes. S. 20.
 Dahero es denn öfters die Nothwendigkeit erfordert, dass der Wundarzt, mit
 losgehende, oder auch angefressene Knochenstücke herauszunehmen; den
 Brand zu verhüten, oder wenn solcher nicht zu verhüten möglich gewesen,
 solchen wieder aufzuheben; ja wohl gar heftiger Schmerzen und kramptig-
 ter Zusammenziehung-n (Convulsiones) wegen, und kurz, um den
 Verwundeten das Leben zu retten, ansehnliche Gefässe, Nerven, Flechten,
 oder Bänder zu zerschneiden gezwungen wird. . . . Man legt ihm mit
 aller Bitterkeit zur Last, dass er die Invalidität verursacht habe; er verli-
 reht dadurch seinen guten Mut, und kurz, er wird unglücklich, ob er
 schon der geschickteste Mann ist, und wenigstens derjenige Mann war,
 welcher diesen Verwundeten, der ihn verachtet, mit vieler Einsicht, Fleiß,
 Mühe und Sorgfalt, beym Leben erhielt, welches er in Gefahr zu ver-
 liren war, und daher er diesem Wundarzt mit dem größten Rechte zu
 danken verbunden seyn sollte.*

*GUL HELMI FABRICII HILDANI Medico-Chirurgi hacce aetate
 praestantissimi Observationum & Curationum Chirurgicarum Cen-
 turia. Lugd: 1641. Praefatione.*

ofiarując nayużyteczniejszą Oyczyźnie i Ludzkości zasługę, gdy nie tylko swoje zdrowie i życie w stanie Woyskowym, lecz sławę Imienia i honor professyi w Stanie Cywilnym, te to naydroższe w życiu rzeczy! narażają dla cierpiących; sami naysrożej cierpią.

Porównaymy ten rodzaj usługi dla Oyczyzny, z Bohatyrstwem, zadawanie i odbieranie śmierci, z ocaleniem życia, i przywracaniem zdrowia. Jeżeli tak wiele zależy każdemu Kraiowi na tém, aby miał odważnych i zawsze gotowych na swą obronę licznych, przeciw napaściom łakomego Sąsiada, Walecznych Rycerzów, tedy nie mniej rzeczą iest dla wszystkich Kraiów konieczną, aby podostatek doskonałych miały Chirurgów, którzyby w potrzebie rannych ratowali skutecznie, a przeto wracali (w) i zachowywali Kraiowi naywaleczniejszych Mężów, bo nayodważniejszy Żołnierz (x) na naywiększe narażając się niebezpieczeństwo, nayprzedzėj na placu polega, albo raniony bywa. Od

do-

(w) *Idh: LEHRENSCHT SCHMUCKERS RÖNIGER: PREUS: erst-n General-Chirurgus von der Armee; Chirurgische Wahrnehmungen, I. Theil: an den Preuss. König FRIEDRICH den II. EINE RÖNIGERISCHE MÄGISTREI sind Zeuge, wie viele tapfere Männer die Wundärztens Kunst dem nahen Grabe entrissen, um aufs neue unter DERD Aufhängung ihr Blut vor das Wohl des Vaterlandes vergießen zu können.*

(x) *CICERO Philip. XII. Etenim Mars ipse ex acie fortissimum quemque pigneri solet.*

doświadczonych w dziełach wojennych Mężow, upe-
wniony, na pochwałę Chirurgii śmiało twierdzą, iż
Żołnierz z większą odwagą i śmiałością, na nieprzyja-
ciela idzie, dzielnie uderza i na największe naraża
się niebezpieczeństwa, kiedy wie, wątpić nie mo-
że, że raniony w bitwie, prędki i dowodny mieć bę-
dzie ratunek, a w przypadku niedoleżności lub kalectwa
niezawodne życia opatrzenie. Z Historyi Woienney i
z Biografii Bohatyrów możnaby ieszcze na zaletę Chi-
rurgii i to przytoczyć, iż ona z saméy nawet klęski
walecznego Żołnierza, do odniesienia Tryumfu z nie-
przyjaciół częstokroć przyczynia się. Zdarza się bo-
wiem, iż dobry Rycerz po odebranéy ranie, odzyska-
wszy swe zdrowie, siły, moc, i krzepkość, powtórnie
na nieprzyjaciela rozjątrzony łącząc zemstę osobistą,
do zemsty publiczney nymężniéy uderza, i z ręku
mu już częstokroć Laur Zwycięzki wydziera.

Widok okropnéy wojny, nie tak się często zda-
rza, i wielu iest Ludzi którzy, w pokoju pędząc życie,
lub w innym obranym od siebie zostając stanie, potrzebo-
wać nie będą, aby im Chirurg tę pożyteczną goie-
nia ran, obstawiającym za sprawą Oyczyzny, odebranych,
czynił przysługę, i dawał ratunek. Ale jeżeli Chirurgia,
nie wszystkim w téy mierze czyni przysługę, żadnego
zapewne nie masz z Ludzi, któremuby przychodzą-
cemu

cemu na świat nie dawała pomocy. Mówię tu o owym tak szlachetnym i wielkiej wagi Chirurga obowiązku, prócz którego, chociażby innego nie miał, iżby tym samym Urząd jego za jeden z najużyteczniejszych, cała Społeczność Ludzka mieć powinna. Obowiązek Chirurga w tej najważniejszej stanu Ludzkiego okoliczności, to jest w pomaganiu lub ratowaniu Rodzącej, nie mniej jest poruszający i ciężki, iak szlachetny i wielki.

Pleć ta słaba, która się drogo wyplaca przyrodzeniu za użyzione sobie wdzięki przez skład swojego ciała delikatniejszy, tym już samem czulsza jest na wszelkie doymy bólu. Ta będąc nam za towarzyszkę w pocie czoła pracującym do pomocy, i ulgi w nieszczęściach dana, iako też do utrzymywania Rodu Ludzkiego przeznaczona, odradza iak Naród Ludzki w potomkach, sama przyplaca długiemu i nader ciężkimi bólami te naturalne uczucia. Kogóż niewzruszy, boiaźnią przeięta Niewiasta, która pierwszy raz ma się stać Matką? Już pierwsze napaści bólów nadchodzą, a co raz się powiększając, wystawiają smutny obraz tych, które ku końcowi nastąpić mają; Już dusza iey niespokojnością i trwogą przeięta, tak o własne swe życie, iak o plód; który w żywocie nosi, pogrążona w boleściach i niepewności ich skutku, rzuca

D

wą-

wątpliwy wzrok na około stojących, chcąc wyczytać z ich twarzy o bliskim lub dalekim uwolnienia się od swych więzów momencie; a lubo pełna słodyczy nadzieia, wydania Potomka Familii, a Obywatela Oyczyźnie, albo pochlebne i święte Jmień Matki, oraz przyiemne z niem w Naturze złączone obowiązki, z całą swą dzielnością, która tyle nad sercami Ludzkimi może! zdolne są do przyniesienia iey w takowym razie nieiakieys ulgi i wypogodzenia na moment smutney iey twarzy; atoli natężenie co raz bardziéy szerzących się bólów, niedopuszczając iey dłuższego zastanowienia się nad temi pełnemi słodyczy uwagami, czyni je bezskutecznyemi, i umarza natychmiast z nich rodzące się ukontentowanie.

Już też nadchodzi moment ciężkiego i niebezpiecznego porodu, którego wspomnienie, boiaźnią i trwożą, nawet przywykłych do téy usługi przeraża; gdzie Natura całą swych sprężyn mocą walcząc naprzeciw silnym zachodzącym zawad odporóm, za każdém, a coraz mocniejszym usiłowaniem, daie spostrzegać czułem Pomocnikowi, nowe co raz w Poługającej od miany, nowe co raz tkliwość zmysłów iego rażące widoki. Ledwie co osłabioney, przeszłe nieco zfolgują boleści, i odechnąć pozwalają, gdy za nadeysciem gwałtowniejszych, dla krwi mocno poruszoney, zapadłe

dłe z bólu oczy, krwawym zaiskrzają się płomieniem, twarz na przemian, już się zapala, i nabrzmięwa, już mieni się, więdnienie, i do pierwszý powraca bladeści, zajmująca ograżka wstrząsa całe bez zimna ciało, i osłabione prawie wszystkie drżą członki; Zdięta nayżywszą boleścią, sił ostatnich dobywa, ku pozbyciu się cięży swoięy, a widząc nadaremne swe usiłowania, w pośrzod łez i żalonych jęków, rześisty pot lejąc, już głębokie do Naywyższey Istoty obraca westchnienia, już płacziwym głosem od przytomnych wzywa pomocy, gwałtownością na koniec doymniących przyciśniona boleści, przerażliwe a przytomnych wskróś przenikające wydaie głosy; już, twarz swoią w groźną srogość i gniew wskazującą zamienia, i w rozpaczy prawie na stan swóy i przeznaczenie narzeka; już na przemian tkliwe rzuca na około stojących miłosierdzie i litość wymuszające, weyrzenia, a opuszczoną zdiąc się bydzć prawie od nadziei, doięta ostatniemi dolegliwościami, ięczy, woła, prosi o ratunek, na koniec wysilona tém pafsowaniem się traci przytomność, nie mieie, omdlewa, i już już prawie na półobumarła pod ogromem ciężaru ucisków, siły ięy przewyższającego, upada.

Oto iest w krótkości wystawiony widok. ze wszech w Rodzie Ludzkim nayważniejszego stanu, i złączonych

z nim dolegliwości, na które wystawiona jest ta tak tkliwa i słaba Rodu naszego połowa: Czyliż spiesznego nie wymaga ratunku? Czyliż nie zasługuje na troskliwe około siebie staranie i najprędszą pomoc? Stan taki, stanem jest, nie już jednéy, lecz dwóch w niebezpieczeństwie życia zostających osób. Czyli nie jest szlachetne i czci ze wszech miar godne, powołanie Chirurga wezwanego do pomocy w tak ważnéy Rodu Ludzkiego sprawie? Szlachetne, mówię, powołanie; lecz oraz, iak obszernéy, iak gruntownéy znajomości a nie ladaiakiego (y) tylko rzeczy swoiéy (iak błędnie i szkodliwie utrzymują niektórzy) poznania, i iak wielkiéy doskonałości i przymiotów po nim wymagające

(y) *CHRIST. AUGUSTI LANGGUTHI, Phil. & Medicinæ Doct̄oris: Dissertatio: de Cura, qua Respublica prosequi debeat Rem Obstetriciam. Witttenbergæ. p. 8.* Est profecto hæc multarum Regionum apud nos tristissima facies, a qua curiosius contemplanda quis non abhorreat, quis horrore non concutiatur, si diligentius eam perspicere cogatur? Quam si ita, uti est, haberent cognitam, Sapientissimi atque Clementissimi Principes ipsorumque Amici, quotidie occupati in promulgandis Legibus ac tuendis, quæ communi saluti prospiciant, & in condendis Institutis, quibus miseræ humanæ consulatur: . . . nonne eadem clementia, eadem humanitate, atque munificentia ducti, hanc quoque miseriam tollerent, iustas Civium querelas audirent, eorumque piis votis responderent? . . . In Agriſ Opidisque Patriæ nostræ minoribus nulla plane reperitur Obstetrix, adeoque Parturientes suæ sorti relinquuntur, quæ si forte benignior est, clamore atque ejulatu motam vicinam quandam aut cognatam misericordem adducit ad auxilium, qualecunque demum sit, præstandum. Quale vero sit auxilium, quod

iące (z)? a jeżelić patrzeć tylko na stan taki podobnego sobie Jestestwa, i byź świadkiem tęj Sceny, iest już widok, cała w Człowieku wzruszający tkliwość, cóż dopiero byź na pomocy? W tych częstych i niemal zwykłych przypadkach zbawienną usługę przynoszący Chirurg, iak wiele trudności znosić, iak wiele zawał i przeszkód łamać musi? Coż dopiero? gdy za obłądem natury, od pospolitych czasem wyboczającej prawideł, płód uwięziony zostaje w miejscach na inny koniec przeznaczonych; gdy nieprzyzwoitym do wyścia stawiając się bokiem, Matkę naraża cierpieć za błędy Natury; gdy przypadek ciężkiego i zwyczajnemi drogami niepodobnego porodu, albo Matkę stawia w stanie nayneźnośniejszych, a widokiem bezpo-

ży-

a Muliere imperita, nec, nisi quod ipsa tempore partus percussa sit, experta, præstare possit, sibi ipse quilibet dicat æquus, nec præconceptis opinionibus impeditus Judex. Estne igitur mirum, tot Parturientes præsertim primiparas vel hæmorrhagiis exsangues, vel animi deliquiis prostratas, vel convulsionibus correptas miserrimo modo una cum fœtu excludendo perire?

- (z) PIET. PAOLO TANARON *Dotore di Medicina nell' Università di Pisa, Professore di Chirurgia. . . Il Chirurgo Raccoltore moderno che assiste le Donne nei parti. &c. in Bassano. 1779. Prefazione pag. 15.* Ecco ciò che fa il principal oggetto d' un Arte così antica quanto lo è il mondo, e la quale domanda un Soggetto capace di adempire delle funzioni cotanto delicate, ch' interessanti; imperocchè la destrezza, il giudizio, l' affabilità, la compiacenza, la pazienza, la discretezza, la pietà &c. sono le qualità, che debbono avere quelli, che si destinano all' esercizio di questa Professione.

żyteczności zaokropnionych dręczeń; albo w niepewności wikie, czy, większe mającą prawo być ratowana, ale niepewniejszą życia Matkę? czyli też nie tak czułe, nadarńszcze niedoznanego życia, ale obiecujące, za pomocą zbędnych trudności życie, ocalić Niemowlę? w tak ważnych, a przykrych, śmierć, albo razem obydwóm, albo jednéy z dwóch, przynoszących zdarzeniach; ileż prac i trudów ciała? ileż wahań umysłu? ileż udręczeń serca nie sprawi w Chirurgu?.. doświadczenie tylko mający, poznać i uczuć to potrafi.

Ledwie co z ostatnią w tym razie przyspiesza pomocą Chirurg, ledwie do tak smutnego zabiera się dzieła, gdy z jednéy strony, okropna stanu Poługuiający rozpacz i narzekanie; z drugiey, płacz i trwoga otaczających ją Osób zdolne i naysilniejsze poruszyć, i naysilniejsze zatrwożyć serca; z innej strony, niebezpieczność operacyi, trudów krwawych wątpliwy koniec, zastanawiający się Chirurga umysł, po kilkokrotnie usiłującego pomódz, od przedsięwzięcia odrażają: Lecz na koniec, rozrzewniającemi prozbami, czułą nad Bliźnim litością, i szlachetną Ludzkością cnotą, do dania pomocy Cierpiącym zniewolony; gdy do swéy przystępnie czynności, ciało jego trętwieie i z drżących rąk, zbawienne mu ledwie nie wypada na-

rzę-

rzędzie: Chirurg atoli prawdziwie powołaniu swoiemu wierny, potrzebnymi, a do okoliczności zupełnie stosownymi przyzwoitych sobie cnót i talentów rządząc się prawidłami, zbieg tych trudności nietylko Choremu, ale i sobie samemu nie miłych, przebywać koniecznie musi. Powszechnie bowiem Hasło iego Sztuki (*) piątunie zwyczajnie w sercu iego to czucie, że wszystko, co cierpi, ma prawo do iego litości, i że podobnemu sobie Jestestwu w przypadkach bólu i nieszczęścia winien iest pomoc i uszanowanie. Na tém to fundamencie gruntuie się ow gatunek szlachetney Chirurga, w Towarzystwie Ludzkim zasługi, iż często-kroć nie tylko nie wymaga wdzięczności, za nayszczerszą uczynność i naytrudniejszą pracę; ale zdrowia samego i honoru uszczerbek bolejących ratunkowi z heroiczną poświęca cierpliwością. Zdarza się albowiem, iż w zwątpionym razie, po użyciu ostatnich i heroiczych sposobów, pożądaný nie nastąpi skutek; bądź, to z przyczyny obłąkaney bardzo od swych prawideł Natury, bądź z pobocznych a tych utaiionych mu przyczyn, bądź z niewczesnego do ratunku Chirurga wezwania: gdy smutny i nieuchronny wypadek uczyni bezskutecznymi, nayusilnieysze Chirurga prace; wy-

sta-

(*) RES EST SACRA, MISER. *Seneca.*

stawia go pospolicie, na c el nieubłagan ej nienawiści pocisków; która potrafi ka dy w t ej mierze krok iego, ka dy sposób ratowania i nayprzyzwoitszy, rozsądną powolno c, lub przyspieszoną podług wyciągajac ej potrzeby ratunek, lito c nawet samą. Chirurga oczernić, i bez względu na słuszo c i wszelką iego poprzednicząnczynno c, samego nasmutny i nędzny stan wystawić:

Potrzeba i szlachetno c Chirurgii, nietylko dowodzi się z codziennych w  yciu ludzkim przygod, w których ona tak oczewisty i skuteczny daie ratunek; nietylko ztąd,  e po wojnie przywraca uzdrowionych Kraiowi swojemu Obronców; nie tylko,  e służy Rzeczaiowi Ludzkiemu w tak wa n ej, iakie jest przy cie na świat, okoliczno ci; ale ieszcze nie małe względem samey e Medycyny (aa) przynosi u ytki.

Chi-

(aa) *FRIDERICI HOFFMANNI Consiliiarii Regis Borussiae intimi & Archiatri, Professoris Medicin e Primarii in Academia Halensi. Opera Physico-Medica. Geneva. 1748. Tom. I. Praefatione p. 30.* Restat jam, ut etiam de parte Medicin e omnium nobilissimam & vetustissimam Chirurgiam, quae externarum partium vitiiis recte medendi praecipua tradit, nostram sententiam dicamus; quod videlicet haec ipsa Medico scitu sit summe necessaria. Complures quidem in hac perversa versantur opinione, hanc Artem, quae manu sonat, & in sectionibus, atque externis remediis applicandis versatur, directe ad Medicinam non pertinere; at hi certe nesciunt, totum hominem, tam quo ad externas, quam internas partes, Medicin e Objectum, & inter has invicem tam mirabilem intercedere consensum, ut vitium

Chirurgia ucząc wiadomości chorób zewnętrznych, toruie Lekarzowi drogę do łatwiejszego rozpoznawania wewnętrznych; a tak za przewodnictwem pilnéy rozważi uszkodzeń podpadających pod zmysły, (bb)

E może

quod externis inhæret, perfacile transeat ad interiores, & istæ contra, graviter luant, si hæc morbose afficiantur. Præterea sciendum est, vitia, quæ externis partibus inhærescunt, & quæ Chirurghi ope egent, etiam internas occupare, ut dolores, tumores, extravasationes, scirrhi, inflammationes, ulcera, apostemata, & singula non tantum externa, sed etiam interna medicamenta requirere; ut adeo pateat, Chirurghi & Medici munus non multum differre. Neque prætereundum topica, pro diversa vitiorum ratione & natura corporum, in ignem, ne qua noxa inferatur, prudentiam desiderare; ex quo clare apparet, nec Medicinam a Chirurgia, nec Chirurgiam Rationalem, ut verum dicam, a Medicinæ fundamentis nullo modo posse separari. *Item p. 31.* Præter hæc utique operationes manuales, congruis & aptatis Instrumentis, omni dexteritate ac circumspectione administrandi restam scientiam possideat, necesse est; quibus subsidiis etiam Medicus probe sit instructus &c.

(bb) JOAN. de GORTER, A. L. M. Doct. & Profes. ord. ut & Reipublicæ Harderovicenæ Archiatri: *Chirurgia Repurgata. Patavii. 1765.* Præfatione: Signa morborum externorum, quum tactu & visu detegi possint, multo sunt certiora, quam in simili morbo interno, in quo sæpe per omnino diversa phænomena ratiocinando latentem morbum rimari datur. Qui igitur latentem morbum cognoscere satagit, eum oportet bene prius perspectos habere similes morbos externos, in quibus ad oculum non solum patent cognitionis criteria, sed & omnes matationes evidentes sunt, & melius cognoscitur, quænam medendi methodus præ cæteris plus valeat ad medendum. Summa itaque injuria mihi videtur hanc partem Chirurgo Soli traditam, a Medicina avulsam esse; quum hujus defectu Scientia Medica plus damni patiatur, quam si omnibus reliquis auxiliariis partibus esset mutilata.

może częstokroć z większą pewnością dochodzić tych, które się w nayskrytszych Człowieka taia wnętrznościach. Małoż się bowiem takich należących do Lekarza znayduie chorób, które niczém inném nie różnią się od Chirurgicznych, iak tylko, że tante części wewnątrz ukryte, Chirurgiczne zaś powierzchowne części ciała napastuią? (cc) Zważmy n. p. zapalenie, iednę z naypospolitszych chorób; to gdy wewnętrzne opanuie części, czyliż nie łatwiey o iego naturze, stopniu i wypadkach sądzić może ten, który wprzód takowey choroby zewnętrzney oznaki, przypadłości i naturę poznał; a iey wypadkóm i odmianom na powierzchni ciała pilnie przypatrzył się (dd) ⁵ Czyliż nie

ia-

(cc) *JO: ZACHAR. PLATNER, Med. Doct. & Prof. Lips. Institutiones Chirurgiæ Rationalis; Præfat. Morbi enim interiorum partium, qui ex iisdem conversionibus nascuntur nomine ac sede magis, quam natura sua, ab his, quæ extrinsecus fiunt, differunt. Quapropter omni tempore Artem Salutarem discuntibus magnopere Auctor fui, ut hanc vetustissimam ejus partem, Chirurgiam, ejus cæteroguin profectus evidentissimus est, diligenter excolerent, atque per ejus notitiam ad recte medendi peritiam contenderent.*

(dd) *TH. LAUTH. Medicinæ Doct. Anat & Chirurg: Profess: publ: ordin. Nosologia Chirurgica in usum Prælectionum Academicarum. Argentorat. 1788. Introduc. p. 4. Ast non decet modo Medicum nosse Chirurgiam, verum & apprime necessarium est; sunt enim permulti morbi Chirurgici, qui in corpore latentes pro internis habentur, quorumque Symptomata in Medicorum libris nunquam dicta ex Chirurgorum doctrina petuntur: quæ ergo Medico ignota aut plane non notantur, aut malam interpretationem patiuntur unde ex prava curatione*

łatwiej o ropieniu, gangrenie, otrupałości, skirze, lub innych tej choroby następnościach wnosić? rozmaite przypadłości tej choroby, które według rozmaitej natury wnętrzości zapalonych zdarzać się zwykły, poymować, one wyklądać i leczyć potrafi?

Mniéy potrzebną zdaie mi się rzeczą, przywodzić tu wiele dowodów na pokazanie, iak iest potrzebna, iak uzyteczna Umiejętność Chirurgii dla tych, którzy wydoskonalić się w Medycynie pragną: bo wszyscy zgodnie tak w dawnych, iak i późniejszych wiekach, najsławniejsi oboiéy Medycyny Nauczyciele, (ee) i

E 2

owi

æger pefundatur. Læditur sæpe caput ex vi illata, nullo extus conspicuo vulnere, morbus tamen Chirurgicus est, signis & medela Chiturgica sanandus. Multa exempla leguntur, Medicos curam fufcipientes, ignorata morbi indole, peflima ægris confuluiffe: POTT. Tracta: De Vulneribus Capitis; Londini. Quando Pleuritis fuppuracione iudicatur, atque pus in pectoris cavitatem effunditur, ex Medico morbo factus Chirurgicus est, cui permulfa fuccubuere, quia Medicus figna ignoran. morbumque, rectam curationem afferri non curavit. . . .

(ee) *HIERONYMI FABRICII ab AQUA IENDENTE Medici. Anatomici, & Chirurgi, nec non in Celeberrimo Patavino Gymnafio Profeforis fupraordinarii: Opera Chirurgica. Patavii. 1647. Part: II. De Operationibus Chirurgicis p. 4. Patet Chirurgiam ampliffimam, immensam, & inter omnes Medicinæ partes potiozem imo potiffimam, & nobiliffimam efle, quam HYPOCRATES GALENUS, CELSUS & alii vetuffiffimique Auctores excoluerunt, & manibus propriis perpetuo exercuerunt. Hanc Divinam quoque fateri par efl: &c. . . . Cæterum inter omnes Medicinæ partes Chirurgiam utiliffimam efle HYPOCRATES test. tus efl, cum dixerit: Quæ medicamentum non sanat, ferrum sanat, quæ ferrum non sanat, ignis sanat, quæ ignis non sanat, infanabilia funt;*

owi Wielcy Ludzie, którzy ze sławą swoją, a pożytkiem chorych, leczeniem wewnętrznych zatrudniali się chorób, radzą iednomyślnie chcącym wstępować w ich ślady, i stać się podobnież cierpiącém Ludzkości dzielnemi Wspomożycielami (ff); aby Naukę Lékarską od Chirurgii rozpoczynali, z niéy oczywiste i pewne zakładali fundamenta, na którychby w dociekaniu Chorób wewnętrznych bezpieczniey polegać mogli. I tak, że tylu innych pominę, Wielki ów BOERHAW, który Naukę Lékarską do wysokiego doskonałości podniósł stopnia, któremu cały dzisiejszy Układ

od-

quod est perinde ac si dixisset, quæ medicamenta non sanant, Chirurgia sanat. Potior igitur hæc pars est, & merito quidem, cum in medicamentaria parte, multum fortuna conferat, ut ait CELSUS, in Chirurgia omnis profectus hinc pendeat, fitque ejus effectus inter omnes Medicinæ partes evidentissimus.

- (ff) §O: VAN HORNE *Microtehnæ s. Methodica ad Chirurgiam Introductio*. Proemio p. 113. Nemo unquam credat, se, in perfectum Medicum evasurum, qui integram curandorum Humani Corporis morborum cognitionem sibi non acquisiverit. hanc habere nequit, quisquis non est instruetus notitia trium Instrumentorum Medicinæ, quorum ope Medicus pugnat adversus morbos. Cum autem non unum sit mortorum genus, atque alii *Teſte* CELSO l. 3. c. 2. quiete & abstinentia discutiantur; alii tamen fortiora postulant præsidia, non enim potest eodem Authore l. 2. c. 11. vehementi malo, nisi æque vehemens auxilium succurrere. Hanc auxiliorum utendorum climacem eleganter expressit HYPOCRATES §. 8. *Aphor. 6.* . . . Hæc equidem est efficax illa Medicina, quæ Herculeæ quasi manu, ferri ignisque viribus armata, cunctasive externa sive interna, contumaciora mala proteruntur & extinguuntur. Atque a manuum ministerio Chirurgia Græcis dicta est.

odnowioney Medycyny winniśmy, Chirurgią przez tyle czasu od Medycyny odłączoną na nowo złączyć usiłując, w nieśmiertelnym swoim Dziele *Aforyzmów O Rozpoznawaniu i Leczeniu Chorób*, tłumaczenie Medycznych chorób od Chirurgicznych zaczyna (gg) i z nich światło na leczenie chorób wewnętrznych podaje; i dla tego to dziś w Europie oświecone Narody tak o wzrost i upowszechnianie Chirurgii są troskliwie.

Jako zaś Chirurgia Medycynie potrzebnych dostarcza światel, tak na wzajem Medycyna Chirurgii również potrzebną i równie jest pomocną; te bowiem Umiejętności tak są z sobą połączone, iż obiedwie iedną będąc
w Teo-

(gg) GERARDI B. VAN SWIETEN: *Commentaria in Aphorismos HERMAN: BOERHAVE. de cognoscendis & curandis morbis: Aph: de Vulnere: Mirum forte videri posset, Celeberrimum horum Aphorismorum AUCTOREM externos & Chirurgicos dictos morbos tanta cum cura tradidisse, cum p'eorumque animis hæc insederit opinio internos morbos solos ad medicinam pertinere, externa vero mala Chirurgis relinquenda esse. Sed illa Medicinæ pars, que de externis morbis agit, omnium vetustissimu est. . . . Cum ergo omnis ordinata Doctrina, a facillioribus intellectu ad difficiliora pergat, jure merito internorum morborum Historiæ præmittuntur morbi externi, Chirurgici dicti. Idem Clar. Auctor in Vita Magni BOERHAVII testatur HERMANNUM in Chirurgicis Cognitionibus non leviter etiam fuisse versatum; & si verum proferendum, optandum esset, ut eadem vi, momentoque, qua de morbis Chirurgicis noster egit in suis libris, Chirurgicæ Rei Scriptores eam Artem tractassent; nec immerito MORANDUS, quum de PETITO Minore scriberet, illum Chirurgiæ BOERHAVIUM appellat.*

w Teoryi Nauką, samém się tylko przystósowaniem różnią (hh). Ztąd też teraz powszechniey wyciągaia po *zupelnym* Lekarzu znajomości gruntowney w Chirurgii, a po *doskonatym* Chirurgu na wzajem dokładney wiadomości Nauk Medycyny (ii) aby byli prawdziwie użytecznymi cierpiącey Ludzkości.

- (hh) PORTAL *Histoire de l' Anat. & de la Chirurgie, contenant l'origine & les progrès de ces Sciences. Tom. I. p. 26.* Ces deux Sciences sont en effet unies par leur essence; les maladies externes sont les mêmes que les internes, elles ne different que par leur siège, car elles ont la même cause, & mêmes terminaisons; elles présentent donc les mêmes indications; & ce n' est que dans la pratique qu' on trouve quelques differences.
- (ii) GIRODAT, *Recherches Crit. & Hist. Sur l' origine, & sur les divers états & sur les progrès de la Chir: en France. Tom: I. p. 17.* La Médecine & la Chirurgie n' estoient, pour ainsi dire, que deux branches qui sortoient de la même tige ou plutôt c' estoient deux Noms differens du même Art. La Chirurgie n' estoit qu' une Médecine plus étendue; car les Chirurgiens joignoient aux remedes internes les secours de la main.
- (ii) Kto gruntownie Nauki Chirurgiczne z biegłością w Medycynie w sobie łączy, ten, iak użytecznym się staie, niechay, prócz HIPPOKRATESA społeczeńi nam znakomici Nauką i doświadczeniem Meżowie Dowodem będą: P. RYCHTER w Akademii Giełtyngskiéy, P. PLENCK w Akademii Wiedenskiéy, i P. KALLISEN w Koppenhagskiéy, Chirurgii Professorowie: Stawni ci Meżowie, których usilnéy pracy i szczególnym talentóm wielki wzrost Chirurgii w Wieku teraznieyszym winnismy, nie byliby przytożyli się tak szczęśliwie do wydoskonalenia Dziełami swoimi téy Nauki gdyby, oboiéy oraz nie posiadali Medycyny; Co samo bydz by za przykład wszystkim Chirurgóm powinno. Jakoż Uczzone Towarzystwo z chwałą w znajomości peryodyczném swém Pismie, przy oddaniu sprawiedliwosci Wybornemu Dziełu P. RYCHTERA to potwierdza: Der Kenner ohne Art zugleich zu sein, ein Halbding ist. *WYWIADYBURETTER neuesten Medicinisch-Chirurgischen Literatur. Wien. 1789. I. Theil. I. St. p. 27.* Podobnież inne pisma terazniejszego oświeconego

Taka więc zupełna Nauka, złączoną oraz będąc z dobremi obyczajami, i¹ potrzebniemi przymiotami serca, przyni na ow czas prawdziwie użytecznego dla Ludzkości Chirurga; bo, niechby Sztuka Goienia tak była zbawienna, iak tylko bydz może, i iest w rzeczy saméy, ieżeli wykonywaiący Operacye Chirurgiczne bez przyzwoitego nsposobienia umyśłu, i¹ potrzebnych obyczajów, okaże się oboiętnym na to czyli trupa kra-

Wiekü toż pospolicie-poświadczaia, a szczególnię co się ty-
eze Woyskowej Chirurgii i Medycyny, iako to n. p. —

== ENSTEY der WUNDAARZTEKUNST für Feldwundärzte welchen auch, die Grundsätze der Medicinischen Kriegspolizey und Medicinischen Kriegrechts enthält. Einteilung p. 3. 4. Chirurgie und Medicin sind mit einander so eng verbunden, daß man der Natur Gewalt anthut, wenn man sie von einander ganz abzusondern und zu trennen unternehmht Viele innerliche Krankheiten bedürfen äußerlicher Mittel und Operationen und die wenigstens äußerliche Krankheiten können glücklich geheilt werden, wenn man nicht zugleich durch Innerlich gegebene Arzneymittel, oder wenigstens durch eine nach den Grundsätzen der Medicin emgerichtete Diät das Beste des Kranken besorgt. . . Ein unachlässliches Erforderniß aber ist es, daß der Arzt, welcher sich mit Heilung innerlicher Krankheiten bechäftigt, so viel wenigstens von der Chirurgie verstehe, daß er, wann auch nicht selbst sie ausüben, doch, die Fälle, wo Chirurgische Hülfen nöthig ist, unterscheiden, und dem Wundarzt Ankbitung geben könne. Eben so ist es notwendig, daß der Wundarzt so viel Medicinische Kenntnisse besitze, als notwendig ist zur Heilung äußerlicher Krankheiten und ihrer Zufälle, neben den äußerlichen Mitteln, welche er eigentlich anwendet, auch die benöthigten innerlichen Arzneyen verordnen zu können, oder wenigstens zu rechter Zeit die Beyhülfe des Arztes zu suchen. Nach der in den meisten Ländern beyrn Militaire, wenigstens in Friedenszeiten eingeführte Verfassung, liegt den Feldwundärzten zugleich die Versorgung der innerlichen Krankheiten ob, und sie müssen sich also zu diesem Theil ihrer Vernispflichten, wann sie dieselben gewissenhaft erfüllen wollen, durch ein nicht bloß oberflächlich sondern gründliches Studium der ganzen Arzneywissenschaft geschickt machen.

ie nożem, czyli czułem i tkliwemu stworzeniu zba-
wienną w prawdzie, lecz nader dokuczającą zadanie ra-
nę; na ten czas i Sztukę tę, nie mniej użyteczną, jak
szlachetną, uczyni obmierźłą, i siebie okrutnym ra-
czey i srogim, niż litościwym i ludzkim, w rato-
waniu Bliźniego wystawi Pomocnikiem. Czułość więc
nie mniej jest w Praktyce tej Nauki potrzebną, jak
zręczność w operacjach, i nie mniej jest powin-
nością Chirurga, umieć łagodną i przyjemną swą po-
stawą, i koiącemi słowy, uśmierzać trwożliwość umy-
słu i uspokajać boiaźń dla zbliżającę się bolesney ope-
racyi, aby się Chory nie lękał; jak jest powinnością
umieć ulżyć, cierpienie, i znieść zręcznie i skutecznie
dolegliwości przyczynę.

Ponieważ zaś, rzecz ta obszerniejszego potrzebu-
jąc wyłożenia, dłuższego do mówienia wyciąga cza-
su, niż jest ten, jaki Obrządkowi Publicznych Posie-
dzeń Akademickich przepisał zwyczaj, dla tego po-
zwolisz Przewodna Publiczności! na przyszłych da Bóg
Posiedzeniach o tém mówić; a na ow czas wyłożę to,
na czem *uformowanie Chirurga Rozumu*, a na czem
uformowanie Jego zakładam Sercá.

Nad tém się tylko zastanówmy ieszcze nieco, ko-
mu też to dotąd, poruczeni byli po większey części
w Kraiu naszym, Ludzie nieszczęściem dotknięci a po-
trze-

trzebujący od Chirurgii ratunku i pomocy. Otą Ludziom bez ćwiczenia, bez przyzwyczajenia do tego Edukacyi; Ludziom nie czuwającym na nic bardzięy, iak na opędzenie swojego niedostatku, sercom nieczułym, i niewzruszonym na cudzą dolegliwość, nieznającym zupełnie słodzących przykre operacye sposobów, którym tkliwe ubolewanie, litościwe spojrzzenie, pocieszające słowa wcale nieznaiomemi były, których nie wprawna ręka nie zmniejszyła, lecz powiększała raczej boleści Cierpiącemu, a postać sama zabierających się do Operacyi, srogim Choręgo razila postrachem. Serca te dzikie bez znajomości téy Sztuki, a tém mniej ieszcze bez innych Nauk ięy na pomocy będących, ważyły się nieszykowną ręką odbywać na oślep, najważniejsze a oraz nayniebezpieczniejsze operacye, żadnych nie znając Teoryi prawideł, dopieroż dziś tak wydoskonalonych narzędzi, i wynalezionych do ratowania sposobów. Nie dziw więc, że popełniali większe omyłki, niż omyłki poczynających Chirurgią; a tak nie znając swych błędów, ani mogąc zastanawiać się nad niemi, poprawiać ich nie mogli; ale powtarzali je śmiało tylekroć, ile tylko powtórzyć zdarzała im się pora; przez co Sztukę Chirurgii straszną, okropną, a za tém obmierżłą czynili, bo niewiadomym rzeczy swęy umysłem powodując nie wyćwiczoną rękę, kalęczyli z wielkim

F. B. ... pa-

patrzących nawet postrachem ciało Chorego, dla którego szczęście było, gdy w ich ręku nie skonał. A mogłoż to bydź inaczey, kiedy na ten czas Chirurgia była tylko czémsiś przydatkowém do Balwierstwa, i kiedy w całym Kraiu nie było żadnego mieysca doskonalenia się tak w Chirurgii iak i w Medycynie. Ztąd też to podobno poszło, że Kray nasz zapełnianym był tylą rozmaitych Empiryków (kk), którzy z innych Kra-

(kk) STEPH: BLANCARDI *Lexicon Med: tripartitum, c. add. JAC. FRID: JSENFLAMM: Lipsia. 1777. p. 465.* Empirici, sunt Medici, qui in curandis morbis experimentis solummodo contenti sunt, neglecta ratione. Hoc nomine etiam Circumforanei & Medicastri donantur.

== WOLFGANGS LUDWIGS RAUEN, der Arzneywissenschaft Doctors, Ulmischen Stadt, und Lands Physikus: Gedanken von dem Nutzen und der Nothwendigkeit einer medicinischen Policeyordnung in einem Staat. Ulm. 1764. Die Gesundheit ist das größte Geschenk, welches der Mensch, neben seinem Leben, von seinem Schöpfer hat. Er ist daher verbunden, selbige auf alle Weise zu erhalten: . . . Es gehöret aber zu der Vorforge für die Gesundheit derer Würtürger sehr vieles, wenn man bedenket, auf wie vielerley Art selbige sowohl, als das Leben derer Menschen, theils von Ihnen selbst, theils durch andere, in Gefahr gesetzt wird. Es ist also nothwendig, daß in einem Staat geschickte Arzneygelehrte, Apotheker, Wundärzte und Hebammen bestellt werden, welche für die Gesundheit derer Bürger sorgen und wachen, und daß diese ihre Schuldigkeit thun, gute Aufsicht gehalten wird, indem auch grobe Fehler keinesweges ungestraft bleiben. . . . So nothwendig aber diese in einem Staat sind, so schädlich sind alle Arten von Leuten, welche sich in die Ausübung der Arzneywissenschaft mischen, ohne die erforderliche Unterweisung und Geschicklichkeit dazu zu haben. Hieher gehören nun sowohl Apotheker, Barbierer und Bader, welche die Schranken ihrer elgenen Kunst überschreiten, als auch alle Versuchärzte und Charlatans, . . . Juden, Marktschreyer, Landfahrer, Schlansensänger, Quacksalber, Theriackkrämer, angebliche Materialisten, Seiltänzer, Tuschenspieler, Feuerfresser, Wasserspreyer, Scharfrichter, Kleemeister, Anstrei-

Kraiów, gdzie Rząd czynne na to maie oko, wymaga (II)

F 2

r6-

Her, Zigeuner, alte Weiber und Betteln, welche sich zwar an allen Orten finden und großes Zutrauen und Glauben finden &c.

⇒ *BACO de VERULAM: de Augment. Scientiar: Lib. IV. cap. II. p. 248. 249.* Quin ea est hominum infirmitas & credulitas, ut sæpenumero Agyrta aut Sagam, docto Medico anteponant. . . Morbi enim tædia, vitæ dulcedo, spei fallacia, & amicorum commendatio efficiunt, ut homines facile in Medicis qualibuscunque fiduciam collocent.

⇒ *JOAN: BOHN Prof. Lips: De Officio Medici Clinici & Forensis. 1704. cap: 3. de Empiricis p. 31.*

⇒ *TYSSOTA Rada dla Pospolstwa k. 292. Rozdział XXXV. o Szarlatanach, czyli oszustach lekowych, i o udaiących się za Lekarzów.*

⇒ *Докторъ МЕДИЦИНСКАЯ РАДА. Medic. Doct. Gemeinnütziges Medicinisches Magazin für Leser aus allen Ständen, und zum Besten einer Privat-Anstalt für Arme Kranken. Zürich 1782. p. 89.* Die Menge der Aerzte, oder wenigstens derjenigen, die sich in allen Ständen dafür ausgeben, schadet endlich der Bevölkerung vielleicht mehr, als alle Krankheiten zusammen genommen, sagt der englische Zuschauer. &c. Item p. 348. 349. Man könnte ein ganzes Buch schreiben, wenn man alle Bemerkungen, die während diesem unsinnigen Auftritt gemacht worden sind; alle Ränke und Kunstgriffe dieses Charlatans; die Zerlegung seiner Nardmittel, (denn den Namen Arzneien verdienen sie nicht) und die schlimmen Folgen davon auf die Moralität, auf den Geldbeutel, und auf die Gesundheit des Volcks, dem Publikum vorlegen wollte. Man schweigt aber lieber, und bietet mit dem bekannten Vermacher die Obriheiten:

” Vos, quibus Imperium est. qui Mundi fraena tenetis,

” Ne tantum. tolerate nefas! hanc tollite pestem!

” Consulite Humano Generi! quot noſte dieque

” Horum Carnificum culpa mittuntur ad Orcum?

” Vel perfecte Artem discant, vel non medeantur.

” Nam si alire peccant Artes, tolerabile certe est:

” Hæc vero, nisi sit perfecta, est plena pericli,

” Et sævit tanquam occulta & domestica pestis.”

(II) Czują troskliwość o Zdrowie Mieszkańców, iaką już niektóre z Kommissyy Cywilno - Woyskowych Porządkowych okazały przesyłając Osoby Praktyką Medycyny i Chirurgu w ich Po-

równie po Medykach iak i Chirurgach potrzebny w ich Sztuce doskonałości, spływali do naszego; bo w nim, nie tylko nie zawodny znajdowali przytułek, ale i pewne powodzenie. Ci iak wielki czynili uszczerbek Ludności, iak zmniejszali szacunek tych tak zbawionych Nauk i na nich gruntownie znających się Mężów, każdy rozsądnie uważający to widzieć może; bo czyliż nie zdarzało się częstokroć, że to, co z osobistey tych Empiryków nieumiejętności wynikało, za wadę samyż tey Nauki brano? Ci to, i do tych czas upowszechnieniu, wzrostowi i przyzwoitemu szacunkowi Nauki Chirurgiczney i Lekarskiej w Szkołach Kraiowych dawaney szkodzić usilują, a tę pozorną rozsiewając przyczynę, umacniają uprzedzenie w Publiczności: że nikt w Chirurgii ani w Medycynie doskonałość się nie może; tylko w cudzych Kraiach, iak gdyby tylko, samo po Cudzych Kraiach iędźzenie, i nawet w nich bawienie, już przez się wydoskonaliło Chirurga lub Medyka; a nie raczy ciągle każdego osobista pilność, i nie przerwana usilność gruntownego wszystkich zasad tych Nauk poznania, głębokie onychże rozważanie, a naywięcej ów Duch Obserwacji, o-

wa

wiatach się bawiące, do Examinu Szkoły Głównej, godna jest uwielbienia Publicznego.

wa trafność w sądzenia i stosunku; a nie raczêy dokła-
dna zności iuż to klimatu i konstytucyi Współ-miesz-
kańców, iuż sposobu ich życia i pracy, iuż zdrowo-
ści lub niezdrowości Mieszkania, Pokarmów, Wody i
Powietrza, rozmaitości nałogów (mm), iuż natury Cho-
rób powszechniêy w Kraiu panujących; (nn) iuż na
koniec Kraiowych Roślin, które Opatrzność uszkodzo-
nym na zdrowiu każdêy Ziemi Mieszkańców za nay-
stó-

(mm) *HIPPOCRATIS. Medicorum omnium facile PRINCIPIS, Opera omnia, cum Annotationibus ANUTI FOESII. Francofurti. 1624. Sect. III. Qui Artem Medicam recta investigatione consequi velit, is primum quidem Anni tempora in considerationem adhibere debet, quod horum quidque possit. . . . deinde vero ventos tum calidos, tum frigidos, præcipue quidem eos, qui omnium sunt communes, ac deinceps eos, qui cuique regioni sunt familiares. Quin etiam aquarum facultates animo reputare oportet. . . . Terra etiam ipsa inspicienda, nudane sit & aquis careat, an densa & irrigua, & an cavo loco sita, & æstuoso, an vero sublimi & frigido. Hominum quoque victus ratio, quam maxime delectentur, inspicienda, an potui & cibus, & otio dediti, an exercitationibus & laboribus gaudeant, & an edaces siut, & a potu sibi temperent. Et ex his singula reputare oportet &c.*

= *Lib. III. Aphorismo III. Morborum alii ad alia (tempora) bene aut male se habeant; & ætates quædam ad tempora, & regiones & victus.*

(nn) *GERARDI van SWIETEN Commentaria in Aphorism. HERMANNI BOERHAVE. Morbi Epidemici. Aph. 1404. Vere Magnus in Arte nostra SYDENHAMUS sæpius hoc inculcat, ut semper attentissimi sint Medici ad Constitutionem Epidemicam, quæ regnat, dum alios etiam Morbos curant. Idem Aphoris. 13. Hinc non est bonus Medicus, qui tantum notat Phænomena, sed qui illa ponderat, & quæ ex illis necessario sequuntur, determinat.*

stó owniejsze do ich konstytucyi Lekarstwo dobroczynnie udziela.

Nie przeczę ia temu, iakoby zwiedzanie sławniejszych Akademiy Obcych Kraiów, poznanie sposobów w nich leczenia, tudzież nowych wynalazków, narzędzi i sposobów Chirurgicznych, urządzenia Szpitalów i tylu innych ważnych w tym celu okoliczności, wielkiego nie miały rzucać światła na Chirurga i Medyka, ale to wtedy dopiero, gdy ten już dostatecznie usposobiony w téy Nauce, i do czynienia własnych w niéy obserwacyy zdalny i nawykły wyjeżdża; lecz daleki iestem od tych mniemań, iakoby, albo każdy, który tylko za Granicą bądź najsławniejsze Akademia zwiedzał, już przeto samo był doskonałym; albo że nikt w Kraiowéy swéy Szkole (oo) doskonalić się nie może; bo, (i wtém nigdy nie zmienię przekonania moiego) iako doskonałość w innych Umiejętnościach, tak i w Lékarskich iest naywięcécy skutkiem osobistéy a téy ciągłéy i usilnéy pracy, i owego Ducha rozbirowéy i

stó-

(oo) Gdyby tak inne mniemały Narody, aniby Holandya owego Wielkiego BOERHAWA Wskrzesiciela prawie całej Lékar-skiéy Nauki; aniby Anglia nie wydała Sławnego SYDENHAMA owego to najdokładniejszego Badacza Natury, którego powszechnym głosem HIPOKRATEM Brytanii nazywamy; którzy atoli żadnego obcego nie zwiedziwszy Kraiu, do tak wielkiego doskonałości Nauk Lékarskich stopnia doszli.

stósunkowéy Obserwacyi. Są iuż i u nas Szpitale: mieysca do takich obserwacyy zdatne, są do tego potrzebne przygotowania, a nadewszystko iest u nas równie łatwa dla umieiących ięzyki (pp) komunikacya obcych Klassycznych w téy Nauce Autorów, do nabycia potrzebnych w téy mierze światel, od Ustanowionéy przez Naród Zwierzchności urządzona.

Dzięki zawsze będą Panowaniu Nayiaśniejszego STANISŁAWA AUGUSTA, Który iak we wszystkich innych okolicznościach Wielką Swą Mądrość, tak w tey Swą Oycowską o Zdrowie Wszystkich Czułość pokazał. JEGO Panowaniu winniśmy, że PRZEŚWIETNA KOMMISSYA nad Edukacyą Narodową, założyła Szkołę Chirurgiczną, i wskrzesiła Naukę Lekarską, przez co dała sposobność Rodakóm na łonie Oycyzny doskonalenia się w tych tak potrzebnych Umiejętnościach, dla których nabycia z wielkim kosztem i długim czasem, Obce Kraie zwiedzać potrzeba było. Ażeby zaś wszędzie po Kraiu dobrzy znajdowali się Chirurdzy,
Tro-

(pp) Z przepisu Prześwietnéy Kommissyi Edukacyi Narodowéy, uczą po wszystkich Kraiu całego Szkołach, oprócz Łaciny, Języków Francuzkiego i Niemieckiego, Grecki zaś Język w Szkole Głównéy dawanym iest; ma więc każdy podany iuż sposób uczenia się tych wszystkich, albo niektórych z tych Języków, a zatem rozumienia Xiąg Chirurgicznych i Medycznych, w którymkolw.ek z namienionych Języków wydanych.

Troskliwa KRÓLA Naszego Przewrotność nakazała, aby, iako już wyżey wspomniałem, ze wszystkich Kraiu całego Miast Królewskich Młodzież w celu ćwiczenia się w Sztuce Chirurgiczney, do Szkół Głównych przesyłana była.

Niechę ia się tu rozszerzać nad tem, ile w czasie korzystać z tego będzie, potrzebna Kraiowi Naszemu Ludność, i udręczona nieszczęśliwemi na zdrowiu przypadkami Ludzkość, iaką korzyść, Narodowi całemu mogłaby przynieść pożądana między Medyko-Chirurgami po całym Kraiu i Szkołami Głównemi korespondencya, któraby nauczala nas o Naturze Powietrza różnych Królestwa Polskiego Prowincyy, o zdrowości lub niezdrowości rozmaitych żywności pospolicię w nich używanych, o Roślinach wszelkiego rodzaju, o Chorobach panujących i tym podobnych; przez co by im skutecznię i łatwię zaradzić można, a to stósownemi do Klimatu, do sposobu życia, i innych szczególnych względów, sposobami.

Tym tylko kończę: że cała Powszechność, a co naypewnię, Sprawiedliwa Potomność wyzna; że Panowaniu Nayjaśnieyszego STANISŁAWA AUGUSTA, winien iest Naród Polski, te Trzy naywiększey wagi Dobrodziejstwa: OŚWIECENIE, RZĄD, i ZDROWIE.

